

Θέατρο

Το θέατρο ανοίγει από νωρίς στο Γιάννη Μόραλη μία πόρτα σε έναν κόσμο μαγικό. Την περίοδο των νεανικών του χρόνων οι συγκλονιστικές ερμηνείες μεγάλων ηθοποιών όπως του Αιμίλιου Βεάκη στη σκηνή του Βασιλικού Θεάτρου, προκαλούν δέος. Ο καλλιτέχνης δε κάνει σχεδόν καμία από τις παραστάσεις του Εθνικού, πρόζας ή επιθεώρησης. “...το κλίμα που επικρατούσε γύρω από τις παραστάσεις και η ατμόσφαιρα του θεάτρου”, αναφέρει, “μας έκανε να νιώθουμε ότι πηγαίνοντας συμμετείχαμε σε κάτι πάρα πολύ σημαντικό. Υπήρχε ένα πάθος που δε μπορούσες παρά να το αισθανθείς.” Και ενώ το ρεπερτόριο του Εθνικού και η Όπερα ταιριάζουν με την κλασική του παιδεία, συχνά με το φίλο του Γιάννη Τσαρούχη επισκέπτονται κάτι μικρά υπόγεια μαγαζάκια στην οδό Αθηνάς, ένα είδος καμπαρέ, που έχουν ένα πατάρι για σκηνή και μια κουρτίνα για αυλαία. Λίγο πιο κάτω, στην οδό Δώρου, τραγουδά η περίφημη Ρόζα Εσκενάζυ. Τελικά, παραδέχεται, θα τον κερδίσει το λαϊκό θέατρο με τα ελαφρά, ζωγραφιστά πανό και τις μνήμες από τη ζωή του λαϊκού ανθρώπου. Τα σκηνικά και τα κοστούμια που θα σχεδιάσει λίγο αργότερα τροφοδοτούνται από τέτοια στιγμιότυπα καθημερινής ζωής στην Πρέβεζα, στην Αίγινα και στις γειτονιές στο Παγκράτι.

Την εποχή που του ανατίθενται οι πρώτες του εργασίες στο θέατρο όλα γίνονται με κόπο και χωρίς τα απαραίτητα υλικά μέσα. Ο Μόραλης θυμάται να κατεβαίνουν με τον Κουν στο Γουσουρούμ στο Μοναστηράκι για να ταιριάξουν τις μακέτες με υλικά, συνήθως ευτελή. Διάφορα μικροπράγματα κάνουν χαρακτηριστικά τα κοστούμια εποχής. Όμως ο ενθουσιασμός, το κέφι και το μεράκι μεταμορφώνουν αυτές τις φθηνές πρώτες ύλες. Κάμποσα χρόνια διάρκεσε ο δεσμός του καλλιτέχνη με το θεατρικό σανίδι. Δημιούργησε σκηνικά και κοστούμια για πολλές παραστάσεις του Εθνικού και του Θεάτρου Τέχνης. Συνεργάστηκε περισσότερες από μία φορές με το χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου. Όταν στο τέλος εγκαταλείπει τη σκηνογραφία αναγνωρίζει πως “το θέατρο θέλει πολλή δουλειά και αφοσίωση”. Και εξηγεί: “Ένας από τους λόγους που σταμάτησα να κάνω σκηνικά, είναι ότι από τότε που μου έδιναν την παραγγελία ως την ημέρα της πρεμιέρας, δεν μπορούσα να κάνω τίποτε άλλο· το μυαλό μου ήταν εκεί. Άλλωστε αυτό το έκανα πιο πολύ για μεράκι μου.”

Το 1951 ο Γιάννης Μόραλης αναλαμβάνει τα σκηνικά και τα κοστούμια για την παράσταση “Έξι λαϊκές ζωγραφιές” που θα παρουσιάσει το Ελληνικό Χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου. Είναι η πρώτη του επαγγελματική δουλειά στο θέατρο και η αρχή μιας συνεργασίας που θα κρατήσει δεκαπέντε χρόνια. Τύχη θεωρεί ο καλλιτέχνης το ξεκίνημα με τη συμμετοχή σε μια δραματοποιημένη χορευτική παράσταση γιατί η απουσία θεατρικού κειμένου και αυστηρής σκηνοθεσίας του επιτρέπει μεγαλύτερες ελευθερίες. Λίγο αργότερα από την περίφημη διάλεξη του Μάνου Χατζιδάκι για το ρεμπέτικο ο Μόραλης παρακολουθεί τις πρόβες του Χοροδράματος στο μικρό δωμάτιο της οδού Κάνιγγος παρέα με το Γκάτσο, ακούει τη μουσική του Μάνου στο πιάνο, μαγεύεται και σχεδιάζει ακατάπαυστα. Η μουσική διαρκεί μόνο μισή ώρα. Στο διάστημα αυτό τα σκηνικά θα πρέπει να εναλλάσσονται πολύ γρήγορα.

• *Ελαφρά πανό που αλλάζουν με ταχύτητα συνθέτουν το σκηνικό χώρο στις “Έξι λαϊκές ζωγραφιές”. Ο ζωγράφος φέρνει στο νου του εικόνες από την Πρέβεζα και την Αίγινα, με τα χαμηλά νεοκλασικά τους σπίτια, τα μαγαζιά δεξιά και αριστερά και τη θάλασσα. Όλα είναι ζωγραφισμένα πλακάτα, επίπεδα, με μικρές παραλλαγές από το ένα σκηνικό στο άλλο. Παρατηρήστε τις μακέτες για τα: “Συννεφιασμένη Κυριακή”, “Κουράστηκε να σ’ αποκτήσω”, “Ψιλή βροχούλα έπιασε”, “Τράβα αμαξά”, “Γάμε τσάρκα στο μπαξέ τσιφλίκι” και “Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι”. Εντοπίζετε τις αλλαγές που τροποποιούν ελαφρά τον ίδιο χώρο και “χρωματίζουν” ανάλογα την ατμόσφαιρα;*

• *Για τα κοστούμια ο Μόραλης δημιουργεί δύο τύπους, το λαϊκό άνδρα και τη λαϊκή γυναίκα. Απλοποιεί και τυποποιεί τις φιγούρες του και τις εντάσσει σε δύο τρίγωνα, ένα όρθιο και ένα αντεστραμμένο, τα διακρίνετε; Στις μορφές του βάζει και περούκες “για να πάρουν μέγεθος και για να τονισθεί ο χαρακτήρας”. Τόσο τα ανδρικά, όσο και τα γυναικεία κοστούμια είναι ζωγραφισμένα στο χέρι “για να βγαίνει η ματιέρα του υφάσματος πιο θεατρικά”. Θα μπορούσατε να τα περιγράψετε; Προσέξτε λεπτομέρειες σαν τις κατακόκκινες, μίνιο κάτσαες του άνδρα και τη μακριά ζώνη της γυναίκας που πέφτει χαλαρή γύρω από τη μέση της τονίζοντας την κοιλιά.*

• *Για τον καλλιτέχνη σκηνικά και κοστούμια είναι “άρρηκτα δεμένα” μεταξύ τους. Προτιμά επομένως να τα σχεδιάζει μόνος του ώστε ο θεατής να αναγνωρίζει την ίδια αισθητική. Επίσης θα πρέπει να έχουν ενιαίο ύφος και να είναι ταυτόχρονα ευανάγνωστα. Θα μπορούσατε να διακρίνετε στις μακέτες για τις “Έξι λαϊκές ζωγραφιές” τις παραπάνω αξίες;*

Για την “Ερωφίλη” του Ελληνικού Χοροδράματος ο ζωγράφος θα δημιουργήσει μια χρωματική κλίμακα που κορυφώνεται στη μορφή της κεντρικής ηρωίδας. Μνήμες από τις λαϊκές συνοικίες ανιχνεύονται και πάλι στην “Ερηνιά”, ενώ στον “Γιάννη

τον Παραμυθά” το μαύρο επιβάλλεται παντού με λίγες μόνο πινελιές καθαρού χρώματος σε ορισμένα κοστούμια. Ο σκηνικός χώρος της “Ευριδίκης” είναι ένας σταθμός. Το 1965 το Ελληνικό Χορόδραμα θα ανεβάσει στο Ηρώδειο το “Δοξαστικό”. Ο Μόραλης θα καλύψει τις πόρτες της σκηνής με χρυσό και θα στήσει πύλες με αγγέλους, τρεις αριστερά και άλλες τρεις δεξιά, θυμίζοντας τις βυζαντινές εικόνες.

• *Παρατηρήστε τη μακέτα για το έργο “Γιάννης ο Παραμυθάς”. Η δράση εκτυλίσσεται σε ένα καφενείο. Οι σιλουέτες από τους θαμώνες διακρίνονται πίσω από ένα διάφανο τεντωμένο τελάρο. Τι σας θυμίζει αυτή η επιλογή;*

Ο καλλιτέχνης δε συνεργάζεται με πολλά θεατρικά σχήματα παρα μόνο με το Εθνικό Θέατρο, σε σκηνοθεσίες Αλέξη Σολομού και με το Θέατρο Τέχνης, σε σκηνοθεσίες Κάρολου Κουν. Το “Ωδή εις θάνατον” του Ανδρέα Κάλβου που ανεβαίνει από το Εθνικό είναι η πρώτη του θεατρική δουλειά. Συνεχίζει με τα σκηνικά και τα κοστούμια για τη “Θαυμαστή Μπαλωματού” του Λόρκα και κάνει την παρθενική του εμφάνιση στην Επίδαυρο με τα κοστούμια για τις “Ικέτιδες”. Στον “Πλούτο” του Αριστοφάνη δημιουργεί μία ατμόσφαιρα γκροτέσκο, “όπως τότελε ο Κουν”. Στα ρούχα είναι σταμπωμένα διάφορα αρχαία μοτίβα και τα ψάθινα καπελάκια θυμίζουν τις Ταναγραίες. Τα χαμηλά μονώροφα σπίτιακια σε άσπρο, ροζ και ώχρα μοιάζουν πολύ με τα Αναφιώτικα της Πλάκας. Το αρχαίο δράμα, σκηνοθετημένο από τον Κάρολο Κουν στο Θέατρο Τέχνης, απαιτεί ένα εναρμονισμένο σκηνικό. Έτσι λοιπόν, στον “Οιδίποδα Τύραννο”, ο Μόραλης θα κατασκευάσει έναν αδιέξοδο χώρο με τους δύο τοίχους να συγκλίνουν αφήνοντας ένα στενό πέρασμα ανάμεσά τους.

• *Παρατηρήστε μια χαριτωμένη λεπτομέρεια στη μακέτα του σκηνικού για τον “Πλούτο” του Αριστοφάνη. Επάνω στα δύο όρθια ξύλα, αντί για τα αεροπλάνα-ανεμοδείκτες που συνηθίζονταν στα λαϊκά σπίτια, ο καλλιτέχνης στήνει πουλιά σαν μικρά γλυπτά. Ανάμεσά τους κρέμονται από το σχοινί διάφορα παιχνίδια.*

Μουσική

Η μουσική είναι μια τέχνη πολυαγαπημένη για το ζωγράφο Γιάννη Μόραλη. Το μαρτυρούν οι συνεργασίες και οι φιλίες του με τόσους συνθέτες, τα εξώφυλλα δίσκων που υπέγραψε, οι αφίσες και τα χαρακτηριστικά που έκαναν γνωστές συναυλίες και μουσικούς διαγωνισμούς, οι ζωγραφιές που κόσμησαν παρτιτούρες. Τη μουσική τη λατρεύει, εξομολογείται, αν και τη “ζηλεύει” λιγάκι “γιατί δεν έχει κατασκευαστική κουζίνα. Είναι πιο αφηρημένη.” Λέγοντας *κατασκευαστική κουζίνα* έχει κατά νου τους λιγοστούς κανόνες της ζωγραφικής που πρέπει να λάβει υπόψη του κάθε δημιουργός. Όμως την “ψυχή” του, παραδέχεται, ένα ζωγραφικό έργο την οφείλει σε κάτι ανεξήγητο, όπως συμβαίνει και στη μουσική. “...στη ζωγραφική, όπως άλλωστε και στη μουσική και σ’ όλες τις τέχνες, υπάρχει αυτό το αστάθμητο, το μυστήριο, που δεν ξέρω από πού προέρχεται. Αυτό παλεύεις, αυτό προσπαθείς να το συλλάβεις και να το εκφράσεις με τη γλώσσα της ζωγραφικής.” Το λεξιλόγιο της μουσικής δανειζεται και πάλι μιλώντας για ήχους χρωμάτων στην περιπέτεια του ταιριάσματος των διάφορων χρωματικών συνδυασμών. Το “πώς ρχει το ένα χρώμα δίπλα στο άλλο” πρέπει να προσέξει κανείς, τονίζει.

Ως μια από τις πιο συγκλονιστικές αναμνήσεις που έχει διατηρήσει άσβεστες ο χρόνος αναφέρει τις συναυλίες της Κρατικής Ορχήστρας στη Λυρική Σκηνή με μαέστρο το Δημήτρη Μητρόπουλο, ένα μουσικό με διεθνή ακτινοβολία. “Πήγαινα παιδί από κοντά και παρακολουθούσα αυτό το ον να κινείται και νόμιζες ότι εφλέγετο. Τον έβλεπα ως παιδί και νόμιζα ότι είναι ένα υπερφυσικό ον. Πίστευα ότι έχω πλησιάσει κάτι που είναι πάνω απ’ τα κοινά. Αυτές οι συναυλίες ή γενικές δοκιμές της Κρατικής Ορχήστρας και οι παραστάσεις που βλέπαμε στο Βασιλικό Θέατρο, ήταν αυτά που έχουν χαρακτεί περισσότερο από κάθε τι στη μνήμη μου.”

Ο Γιάννης Μόραλης προτιμά να εργάζεται με τη συνοδεία ενός μουσικού κομματιού. Η συναρπαστική εμπειρία της μουσικής που πλούτισε τις νεανικές του μνήμες και τον συνόδεψε σε όλη την καλλιτεχνική του διαδρομή, γίνεται εμπνευστής και σύντροφος την ώρα της δημιουργίας. Τους αγαπημένους του δίσκους τους γράφει στο μαγνητόφωνο για να παίζει συνέχεια. Ανάμεσα στα έργα που ξεχωρίζει είναι οι μελωδίες του Mozart και του Bach, η εκκλησιαστική μουσική, τα Requiem, τα Γρηγοριανά και το βυζαντινό μέλος. Πλάι σε αυτές τις μεγαλειώδεις συνθέσεις εξίσου προσφιλής του είναι και η μουσική του Μάνου Χατζιδάκι, ο οποίος μάλιστα του χάρισε το πρώτο του μαγνητόφωνο.

Η μουσική του Μάνου Χατζιδάκι “χρωμάτισε” με ήχους τα όνειρά μας. Οι ζωγραφιές του Γιάννη Μόραλη που τις συνοδεύουν στα εξώφυλλα των δίσκων “ηχούν” με τη σειρά τους σαν τις πρώτες νότες πριν η μελωδία ξεχυθεί.

• *Σε ποιες συνθέσεις τις ανακαλύπτει κανείς; Κάποιοι από τους δίσκους μπορεί να υπάρχουν και στη δική σας βιβλιοθήκη. Είχατε παρατηρήσει ποτέ ότι η εικόνα του εξωφύλλου ανήκει στο Γιάννη Μόραλη;*

• *Μερικά από τα πιο γνωστά ελληνικά μουσικά κομμάτια και τραγούδια πρωτοεκδόθηκαν συνοδευόμενα από σχέδια του καλλιτέχνη. Θα μπορούσατε να βρείτε ορισμένα από αυτά;*

• *Παρατηρήστε από κοντά αυτές τις μικρές τυπωμένες ζωγραφιές. Εντοπίζετε μήπως ορισμένα στοιχεία που μοιάζουν αγαπημένα μοτίβα της ζωγραφικής του; Σε ποιον πίνακα θα μπορούσατε, για παράδειγμα, να ξαναδείτε ένα περισσότερι;*

Ο ζωγράφος ομολογεί πως συγκινείται βαθιά κοιτώντας τις παιδικές ζωγραφιές. Εκφράζει μάλιστα το παράπονο πως ποτέ εκείνος δεν έχει κάνει κάτι αντάξιο τους. Μια μέρα στο σπίτι της γιαγιάς του στην Άρτα: “...θα ήμουν μεταξύ 4 και 6 ετών, σχεδιάζα έναν κύκνο και η γιαγιά Καλλιρρόη μου είπε “όχι δεν το κάνεις καλά” και διόρθωσε το λαίμο. Αλλά αυτό που είχα κάνει, δεν ήταν ένα παιδικό σχέδιο.” “...εγώ δεν έχω φτιάξει ποτέ αυτά τα αγνά, αριστουργηματικά σχέδια που ζωγραφίζουν τα παιδιά και λυπάμαι. Πηγαίνω καμιά φορά σε παιδικές εκθέσεις και πραγματικά ζηλεύω.”

• *Προσπαθήστε να ανακαλύψετε εξώφυλλα ή σχέδια που σχετίζονται με τη μουσική, τα οποία μας μεταφέρουν στον κόσμο του παιδιού. Πώς το πετυχαίνει αυτό ο καλλιτέχνης;*

Το 1958 εκδόθηκαν τα πρελούδια και οι χοροί για πιάνο που συνέθεσε ο Μάνος Χατζιδάκις με τον τίτλο “Για μια μικρή λευκή αχιβάδα”.

• *Προσέξτε με πόσες λίγες γραμμές αλλά και με πόσο περίσσειμα τρυφερότητας αποδίδει ο ζωγράφος το σχήμα της αχιβάδας. Μοιάζει σίγουρα με ένα παιδικό σχεδιάκι. Πώς θα το περιγράφατε;*

Ποίηση

Οι “διασταυρώσεις” της ζωγραφικής του Γιάννη Μόραλη με την ποίηση, συχνές σε όλη τη μακρόχρονη πορεία του, κατέληξαν σε σπάνια “ζευγαρώματα”, σύμφωνα με τον ποιητή Γιώργο Σεφέρη. Οι ισχυροί δεσμοί του με τον έμμετρο λόγο οφείλονται αρχικά στην επιρροή του φιλόλογου πατέρα του. Στη βιβλιοθήκη του ο ζωγράφος θα ανακαλύψει τον Κωνσταντίνο Καβάφη, το Διονύσιο Σολωμό, τον Ανδρέα Κάλβο, αλλά και τα δημοτικά τραγούδια. Από όλα τα διαβάσματα των νεανικών του χρόνων γρήγορα ξεχωρίζει τα ποιήματα του Καβάφη τα οποία διαβάζει και ξαναδιαβάζει μέχρι που οι σελίδες τους γίνονται κίτρινες από το ξεφύλλισμα. Οι στίχοι του αλεξανδρινού ποιητή θα τον συνοδέψουν στις παρισινές του σπουδές και στη στρατιωτική του θητεία ενώ ενδιαφέρον μοιάζουν να του προκαλούν και οι συνθετικές του αρχές. Ο καλλιτέχνης αγαπά τα πολλά προσχέδια. Όταν λοιπόν καταστρέφει τα διάφορα στάδια επεξεργασίας των έργων του θυμάται τον ποιητή που επίσης έγραφε και ξανάγραφε το ίδιο ποίημα.

Κάποτε ο Μόραλης θα επιχειρήσει να εικονογραφήσει την ποίηση αλλά γρήγορα θα διαπιστώσει πως “είναι δύσκολο να κάνεις ζωγραφική το συναίσθημά σου.” “Δεν εικονογραφείται ποτέ η ποίηση”, αναγνωρίζει. Ωστόσο κάποιες ποιητικές συλλογές θα βρουν στη ζωγραφική του το εικαστικό τους ανάλογο με το οποίο εκφράζεται το καθαρά προσωπικό του συναίσθημα, “αυτό που μένει τελικά από ένα ποίημα”. Μοιάζει έτσι να συμπίπτει με το Γιώργο Σεφέρη όταν λέει πως “η ερμηνεία κάθε έργου είναι η ερμηνεία του εαυτού μας, όχι εκείνου που το δημιούργησε, αλλά εκείνου που το διαβάζει, το βλέπει ή το ακούει...”

Με τους στίχους του νομπελίστα ποιητή ο Μόραλης αισθάνεται μια μυστική συγγένεια που αποκαλύπτεται στα “Ζωγραφικά Σχόλια”. Αυτά τα δέκα μικρά έργα που προορίζονταν να κοσμήσουν τα “Ποιήματα” του Γιώργου Σεφέρη θα κάνουν τον Γιάννη Τσαρούχη να αναφωνήσει: “Για τον Σεφέρη είναι αυτά ή τα Άπαντα του Μόραλη;”

• Ο Σεφέρης θα χαρακτηρίσει τις δέκα μικρές συνθέσεις “έναν αντίλογο τοποθετημένο σε διαφορετική κλίμακα”. Αισθάνεται μάλιστα πως ένας ρυθμός ενώνει όλες αυτές τις εικόνες, τον “κεραμικό με το απειλητικό περιστέρι”, “το περιβόλι με τους κάκτους και το πομπηριανό σπίτι”, “την πλώρη που κόβει ένα πέλαγο από πέτρινα συντρίμμια”, “το κροκάτο λυκόφως πίσω από μια κλειδωμένη πόρτα”, και “το μακρινό ορίζοντα μιας χαλασμένης πολιτείας από παλιά”. Θα μπορούσατε μέσα από την εναλλαγή των παραστάσεων να διακρίνετε το ρυθμό για τον οποίο μας μιλάει ο ποιητής;

Με αυτό το μικρό βιβλίο
μπορείτε να επισκεφθείτε την έκθεση δωρεάν!

Ο Γιάννης Μόραλης ομολογεί ο ίδιος την πνευματική ταύτιση με την ποίηση του Γιώργου Σεφέρη, ξεχωρίζει το ποίημα “Η Στέρνα” και διαλέγει μια στροφή από το “Μυθιστόρημα” για να εκφράσει τη συγκίνησή του αποχωρώντας από τη Σχολή Καλών Τεχνών. Με το στίχο “εδώ τελειώνουν τα έργα της θάλασσας τα έργα της αγάπης” αποχαιρετά τους μαθητές του έπειτα από 36 χρόνια διδασκαλίας.

Μια βαθιά φιλία συνδέει το ζωγράφο με τον άλλο νομπελίστα, τον Οδυσσέα Ελύτη. Ο Μόραλης τον συναντά στην Αθήνα και τα καλοκαίρια στην Αίγινα. Κάποια στιγμή μάλιστα θα πάρει την πρωτοβουλία να φιλοτεχνήσει το πορτρέτο του υπογράφοντας με τη φράση “του φίλου Οδυσσέα”. Ο Ελύτης θα επισημάνει στο έργο του ιδιότητες που χαρακτηρίζουν και τον άνθρωπο Μόραλη. Προλογίζοντας μια έκθεση του καλλιτέχνη στην Αθήνα το 1972 θα κάνει λόγο για την “αυστηρότητα”, την “εγκράτεια” και την “απλότητα” που τον διακρίνουν. Το φως με το οποίο σμιλεύονται οι μορφές στα έργα του “είναι ταυτόσημο μιας φυσικής και ηθικής ευγένειας” θα πει.

• Ο Γιάννης Μόραλης θα σχεδιάσει προμετωπίδες για ορισμένες εκδόσεις του Οδυσσέα Ελύτη. Προσπαθήστε να εντοπίσετε αυτά τα έργα. Ποιο μοτίβο κυρίως επεξεργάζεται ο καλλιτέχνης; Γιατί επιμένει σε αυτή τη μορφή; Ποιοι συσχετισμοί θα μπορούσαν να γίνουν με την ποίηση του Ελύτη;

Το έντυπο με τίτλο “Άγγελοι, Μουσική, Ποίηση” δημιουργήθηκε το 2001 για την έκθεση “Ι. Μόραλης – Άγγελοι, Μουσική, Ποίηση” και επανεκδόθηκε, με τις απαραίτητες μετατροπές, για την έκθεση “Ι. Μόραλης – Θέατρο, Μουσική, Ποίηση”, Πύργος Μπαζαίου, Νάξος 2005.

© Μουσείο Μπενάκη • Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Αθήνα 2005. Καλλιτεχνική επιμέλεια: AltSys

Μουσείο Μπενάκη • Εκπαιδευτικά Προγράμματα
Κείμενα: Χαρούλα Χατζηνικολάου

Ι. Μόραλης

Θέατρο, Μουσική, Ποίηση

Πύργος Μπαζαίου 16/7 - 12/9/2005

Πολιτιστικός Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός “ΑΙΩΝ”